

կուժեան չար ոգին էր դարձած, ամէն կողմ սիրտերը թաւառորելու և հանրային խաղաղութիւնը խանգարելու համար:

Իայց պառակտումը աւելի լայն չափերով խորունկացած էր աշխարհականներուն, մասնաւորապէս ամիրաններուն մէջ: Ասոնցմէ մասնք, արգէս, արգելի կամ արգելիկա՝ մէտ, լատին ոգիին շատագոյններ էին եւ զազտիկ պաշտպանեալները Ֆրանսական զինպանատան, որ Թուրքիոյ մէջ կաթոլիկութիւնը հովանաւորող եւրոպական քաղաքականութիւնը կը ներկայացնէր: Իսկ միւսները, թունդ հակառակորդներ այդ ուղղութեան, օսմանեան քաղաքականութեան տեսակետով նոյն իսկ վտանգաւոր կը նկատէին ազգին մէջ կաթոլիկութեան տարածումը, խորհելով որ մի՛ գուցէ կառավարութեան աչքին նոյն իսկ կապաճելի գտնան իբրեւ եւրոպական քաղաքականութեան փոխադրիչներ թուրք երկրէն ներս, և այն: Կոյտ և Նալեան իրենց գլոյտ վարմանքին մէջ այս կէտն ալ ունեցած էին ի նկատի, մերթ լուռ և մերթ նոյն իսկ գլոյտ վերաբերմունք ցուցնելու համար ըստ պատեհութեան: Պատմանեանի կ'երեւի թէ կը պակսէր այս շղիհայեցութիւնն ալ: Էապէս սիրող մըն էր ան, ինչպէս իր նախորդները, իր եկեղեցիներն. ոչ էջր սիրեր նաև, ինչպէս անոնք, խիստ ընդհանր ցուցնել օտարամտներուն դէմ. բայց անոնց պէս այդ հրկու ուղղութիւններն ալ հաւասարակշիռէն արժեցնելու ոչ ճկունութիւնը ունէր և ոչ ճարպիկութիւնը: Զուէնէր Կոյտ տն կամքն ու կարողութիւնը՝ ներքին վարակացումի գործը հովանաւորելու համար ազգին կեանքին մէջ, ոչ ալ Նալեանի մտաւորական բարձրութիւնը՝ ինքզինքը յարգելի ընծայելու համար իրեններուն և այլոց: Ոմանք կը կապած էին իր մտայնի իբրեւ լատինամէտի, ուրիշներ չէին ախորժիկ երկկողմանիութեան նմանող իր վարքէն ընդհանրապէս. ու Սարաֆեանի նմաններ կը ջանային օգտագործել միայն իր տկարացած գիրքը: Փանի մը ամիրաններ, մէկը մասնաւոր՝ դոր չղիմանի սակայն յանդանէ յիշել իր նամականիներուն մէջ, անտանելի հակառակութիւն կը սնուցանէ իրեն դէմ:

Ասկէք է ահաւոր տագնապներու այն կրակը, որուն մէջ կը խորովուի իր հոգին. ասկէք նաև՝ քանիցս իր հրաժարիչները, և

յետոյ, ա'լ անկարող Թուրքիոյ մէջ ապրելու, դէպի արտասահման իր անապարտանքը, ուր սակայն կեանքը չի դադրի նորէն տառապանք մ'ըլլալէ, զի իր սէրը խորապէս իր Ազգին և Յեղեղեցիին հետ էր ստուգապէս, ու օտարութիւնը չի կրնար սփոփել զինքը. « խաղիկալ նաւն է ինքը, որուն ճնաւահանգիստը օտարութիւնը չի կրնար ըլլալ սակայն: Վարանոտ և տկար նկարագրի պատկեր մըն է իր գրուածքը, որուն մէջ սակայն ի յայտ կուգան անհատի մը այս կամ այն թերութիւններէն աւելի՝ իր դարուն ճշմանք ժամանակին»: Այս պատճառաւ անոր հրատարակութիւնը իրաւամբ պէտք է նկատուի Բարգէն վարդապետի կողմէ կատարուած ճնահատելի ձեռնարկ մը, և անոր վերաբերմամբ յաւելուածաբար կատարած իր խորհրդածութիւնները, այնպէս ինչպէս ջանացինք ցոյց տալ այս տողերուն մէջ, օգտակար լուսաբանութիւններ, հասկնալու համար դարուն ոգին:

(Շարունակիկ)

(10)

Գ.

ՀԱՒԱՏՔԻ ԳՈՒԼՔԻ ԵՒ ՄՍՏՈՒՄՆԵՐ

ԻՆՏԵՂԵԿՏՈՒՆ ՀԱՄԱՐ ԿՐՈՆԻՔ ՄԸ

Դեռ պիտի չլողկնէի ինտսեք քափուր պարտութիւններէ, և քառերու այն կուսակաւումներէ, որոնց վերջը զայի չունի կարծես: Երբ կը սպասէի որ ընկերութիւնը ձեզի կ'ըմբ մը չայ, ընկերութիւնը քառերացնէ զձեզ, երկու պիտի սպասէի: Մի՛ սպասէի. Թողիք վայրկեան մը ինքզինք իր հաճկասիւն մէջ. ինքզինք ի վերջոյ մտնէ պիտի ցնէի: Խորհեցի դուք ձեռք վրայ, քանի որ խնայող կ'ըմբ մասին է, այսինքն ամենեւեակ, ամենեւեակ ընկերային, երբ կ'ուզէի, քանի որ ամեն ընկերութեան շարքին է ան, քայց անաւ ամենեւեակ ընկերայինը, քանի որ կը ձեռն և կը շահաւանքաւ անհատներուն մէջ: Առեցի մայր կ'ըմբ մը ունեւալ ձեզի համար. իսկ երբ չի ուզէր զայն ունեւալ ձեզի համար, այդ ամբողջ աշխարհի համար միայն, շնորհ ըրէի ըմբ մը իսկ չուզէր զայն: Կ'ըմբ մը է այն հոգին միայն որ կ'ըմբ մը մէջ ամեն քանակ տալ ընկերային շահակաւորութիւն մը կը ձեռն, և որուն մէջ այդ շահակաւորութիւնը միայն ձեռն կուսայ կ'ըմբ մը զապահարին և փափաքին:

Ա. Ա.